

เสียงพูดของสัตว์ชั้นต่ำ ในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย

อารีญา หุตินทะ*

ในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย หากไม่ใช่กวีนิพนธ์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมชาติแล้ว สัตว์มักไม่ใคร่มีโอกาสปรากฏตัวบนพื้นที่นี้มากนัก และสัตว์ที่มีโอกาสมีชีวิตในกวีนิพนธ์เหล่านั้นก็มักจะเป็นสัตว์ที่อยู่ในฉากที่เป็นธรรมชาติอันสวยงาม และมีภาพความน่ารักน่าเอ็นดู เช่น “แมลงปอบินล้อลม

*อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

มาหม่อมอดหญ้าโยนไหว”¹ “ผีเสื้อแสนสวยสุขสม บินพ้อล่อลมมากหลาย”² หรือ “นกกระजิบจิบจำชายคาบ้าน จิ้งจกคลานข้างฝาหน้าแจ่มใส”³ ทั้งนี้ เพื่อเสนอภาพความบริสุทธิ์ทั้งดงามของธรรมชาติที่ให้แก่ความรื่นรมย์เฝ้ายามที่สัมผัสกับภาพเหล่านั้น นอกจากนี้ สัตว์บางชนิดที่กล่าวถึงในกวีนิพนธ์ก็เป็นสัตว์ที่ถูกใช้ในแง่ของตัวแทนความคิดบางประการที่กลายเป็นสัญลักษณ์ไปแล้ว เช่นเมื่อใดที่กล่าวถึง “นก” ก็จะมีหมายถึงอิสระ เสรีภาพ ตัวแทนหรือจิตวิญญาณของผู้ที่แสวงหาเสรีภาพและความเป็นธรรมในสังคม เช่น “เราเป็นนกกรงถูกกักปีก จะทิ้งหรือฝึกเกินฉายค่า”⁴ หรือ “และสำเนียงอมตะจะดีก็อง เพลงนกร้องเฝ้ายาม เข้มเต็มขัน กล่อมน้ำตาแห้งคาตาคนจน สาบอธรรมทุกซอกนอภัยศ”⁵ ภาพของสัตว์ในกวีนิพนธ์ซึ่งผู้อ่านคุ้นเคยจึงเป็นสัตว์ที่มีภาพอันค่อนข้างจำกัด

กระนั้น ในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยก็ยังมีสัตว์อีกประเภทหนึ่งที่มีชีวิตอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ด้วยภาพลักษณ์อันประกอบด้วยประเภท ลักษณะ การกระทำ และเสียงที่เปล่งออกมาในลักษณะที่ต่างไปจากภาพของสัตว์ประเภทแรกอย่างสิ้นเชิง เฒ่า เที้ย ควาย กบ หรือปูนา คือภาพตัวอย่างของสัตว์ประเภทหลัง ซึ่งการปรากฏกายของสัตว์เหล่านี้ผูกพันแนบแน่นอยู่กับกลวิธีการนำเสนอ และจุดมุ่งหมายของกวีซึ่งเป็นผู้กำกับบทบาทของสัตว์เหล่านี้อีกทอดหนึ่ง วัตถุประสงค์ของบทความชิ้นนี้จึงจะนำเสนอการเสนอภาพสัตว์ชั้นต่ำในกวีนิพนธ์ไทย จุดมุ่งหมายและวิธีการนำเสนอภาพสัตว์ชั้นต่ำ และสัมฤทธิ์ผลที่ได้จากการนำเสนอภาพดังกล่าวในกวีนิพนธ์ไทย

บรรดาสัตว์ในกวีนิพนธ์ไทย

การพยายามให้ความหมายว่าสัตว์ชั้นต่ำคืออะไร จำเป็นจะต้องกล่าวถึง

-
1. พิชชา ถาวรรัตน์. 2530. *สุภาพละอองฝัน*. กรุงเทพฯ: กะรัต: 44.
 2. เสมอแก้วกัน: 45.
 3. ชมจันทร์. 2533. *มีเหมือนแม่นอันใดเลย*. กรุงเทพฯ: เติมทอง: 94.
 4. โชคชัย บัณเฑียร. 2537. *ลมอ่อนตะวันอุ่น*. กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก: 62.
 5. จิระนันท์ พิตรปรีชา. 2532. *ใบไม้ที่หายไป*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: อานไทย: 25.

ภาพของสัตว์ที่เคยปรากฏในกวีนิพนธ์ไทยมาก่อนเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นชัดเจนขึ้นว่า อย่างไรที่เราจะเรียกว่าสัตว์ชั้นต่ำ สัตว์ซึ่งมีประวัติว่าปรากฏตัวในกวีนิพนธ์มาเป็นระยะเวลาอันยาวนานเช่น ราชสีห์ คชสีห์ ครุฑ หรือนาค ย่อมไม่อาจเรียกว่าเป็นสัตว์ชั้นต่ำ หากแต่คือภาพทรงข้ามอย่างสิ้นเชิง ไม่ว่าจะพิจารณาในแง่ของกำเนิด ลักษณะ ถิ่นที่อยู่ หรือดูจากวัตถุประสงค์ของกวีที่บรรยายถึง กำเนิดของครุฑและนาค เป็นถึงบุตรของพระกัศยปพรหมฤๅษี ประชาบดีซึ่งเป็นบิดาแห่งทวยเทพ⁶ ถิ่นที่อยู่ของสัตว์ทั้งสองรวมทั้งคชสีห์และราชสีห์ก็มีได้อยู่บนโลกมนุษย์ ครุฑอยู่ในวิมานลิมพลี ส่วนคชสีห์และราชสีห์อยู่ในป่าหิมพานต์ ซึ่งล้วนแต่ตั้งอยู่ในแดนอันเป็นบริเวณเชื่อมต่อกับสวรรค์ชั้นที่ ๒ แม้ถิ่นที่อยู่ของนาคซึ่งมีหลายแห่งทั้งในบาดาลและในเกษียรสมุทรก็ไม่ใช่ว่าที่มนุษย์ธรรมดาสามารถจะไปให้ถึงได้ สัตว์ทั้ง ๔ ไม่มีตัวตนอยู่จริงในโลกแต่มีชีวิตในกวีนิพนธ์ไทยจารีตได้เพราะอิทธิพลด้านความคิดเรื่องการจัดระเบียบของจักรวาลตามแนวคิดในศาสนาพุทธและพราหมณ์ แม้บางครั้งการบรรยายถึงสัตว์เหล่านี้จะเป็นตอนที่กวีใช้ในเชิงประดับประดาเรื่อง มิได้มีผลต่อเนื้อหาโดยตรง แต่ผู้อ่านก็ยังเห็นร่องรอยความคิดที่สะท้อนความปรารถนาถึงสวรรค์อันเป็นดินแดนในอุดมคติที่มนุษย์ทุกคนปรารถนาจะไปให้ถึง ซึ่งกวีมักให้สัตว์เหล่านี้ปรากฏตัวในภาพแห่งอุดมคตินี้ทุกครั้ง จากกำเนิด ถิ่นที่อยู่ รวมถึงวัตถุประสงค์ที่กวีบรรยายถึง คงทำให้เห็นภาพว่าสัตว์ในจินตนาการเหล่านี้คือสัตว์ชั้นสูงที่อยู่ในวรรณคดีไทยจารีต

สัตว์ที่มีตัวตนอยู่จริงในโลกและปรากฏในกวีนิพนธ์นั้นเมื่ออยู่ ๒ ประเภทคือสัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยงในบ้าน ดังตัวอย่าง

“ตามกันไปบึง ถึงดินเขาแต่ล่าง แลลิงค่างปางชะนี ผีผิวร้องน่ากลัว
หัวฟูพองอยู่คะคร้าม เสือสาธด้ามด้อมทาง แรดควายขวางขวิดอยู่ หมูกระหิง

6. อ่านรายละเอียดเรื่องกำเนิดของครุฑและนาคและอิทธิฤทธิ์ของสัตว์ทั้งสองอย่างพิสดารได้ในหนังสือ *วรรณวิทยา* เขียนโดย รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ศรี แยมหัตถดา (ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในวาระการเกษียณอายุราชการ พ.ศ. 2534).

เที่ยวป่า วัลลาล่าเล็มไพร หมู่มัไปคะคล้าย นางช้างฝ่ายคะคล้าย บรู๊ก็ล่าตาม
สาร ฐพะพานพิชกล้า ฐแหล้อมควัวรัตควาย เยี่ยงผาผายป็นปาย ฝ่ายช้างพัง
เชราชกริ สัตว์พันลึกพันลาย หมอมักลัวกลายจระคล้าย เข้าป่าไปคล้ายคล้าย
ตัวนตันโดยทาง”⁷

“ปลาสร้อยลอยล่องชล
เหมือนสร้อยทรงทรมวย
เนื้ออ่อนอ่อนแต่ชื่อ
ใครต้องข้องจิตชาย

...

ดูเหว่าเจ้าจับร้อง
ไพละเพราะกังวาน
โนรีสีปานชาติ
ไม่เท่าเจ้าโฉมฉาย

ว้ายเวียนวนปนกันไป
ไม่เห็นเจ้าเฝ้าบว้าย
เนื้อน้องหรืออ่อนทั้งกาย
ไม่วายนึกตรึงตรึงทรวง

สนั่นก้องข้องเสียงหวาน
ปานเสียงน้องร้องสั่งชาย
เหมือนช่างฉลาดวาดแต้มลาย
หม่นตาดพรายกรายกรมา”⁸

ตัวอย่างบทบรรยายที่ยกมาคือการบรรยายสภาพป่าและการบรรยายที่เรา
รู้จักดีในนามของบทนิราศ อันเป็นจารีตนิยมอย่างหนึ่งในวรรณคดีไทย ความ
มุ่งหมายของกวีในการกล่าวถึงสัตว์ชนิดต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นลิง ค่าง ชะนี แรด
กระต๊อ ช้าง ฯลฯ คือการบรรยายสถานที่และมีภาพสัตว์ป่าเพื่อให้สอดคล้อง
กับสภาพธรรมชาติที่เป็นป่า ส่วนการบรรยายในเชิงจารีตหรือบทนิราศ การ
กล่าวถึงสัตว์และพฤติกรรมของสัตว์ที่เห็นถูกใช้เป็นสื่อที่แสดงความรู้สึกหรือ
ความคิดคำนึงในเชิงนัยประหวัดที่กวีมีต่อนางอันเป็นที่รัก ประเภทของปลาหรือ
นกที่กวีเห็นอาจมีความเป็นจริงในแง่การปรากฏตัวน้อยกว่าการที่กวีใช้สัตว์เหล่านี้
เป็นตัวเชื่อมให้กวีบรรยายความรู้สึกคิดถึงและโหยหานาง ในส่วนของสัตว์เลี้ยง
สัตว์ที่เห็นกันคุ้นตาคือนก ซึ่งเลี้ยงในกรงอย่างดี เช่น “หอนั่งตั้งฉากพับไว้

7. ลิลิตพระลอ. 2515. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภา: 19.

8. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ. 2513. เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ร้อยกรอง. พิมพ์
ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร: 28; 32.

ขุนทองกรทองใส่สะอาดตา”⁹ กวีก็ไม่ได้ใช้นกในบทบาทใดนอกจากใช้เพื่อประกอบกรณียาฐานอันมีทั้งคั่งทางเศรษฐกิจและสังคมของผู้เป็นเจ้าของบ้าน จะเห็นว่าสัตว์ป่าและสัตว์เลี้ยงในบ้านที่กล่าวถึงข้างต้นปรากฏตัวมานานแล้วในวรรณคดีไทย ภาพที่ปรากฏในลักษณะดังกล่าวเป็นอิทธิพลของจารีตนิยมและเป็นส่วนหนึ่งของฉากเพื่อถ่ายทอดสภาพบ้านเรือนที่เป็นจริงในสังคมสมัยนั้น

ในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย แนวคิดธรรมชาตินิยมมีผลทำให้การนำเสนอภาพของสัตว์เปลี่ยนไป สัตว์ที่ปรากฏตัวในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยจึงไม่ใช่ภาพเดียวกับลิง ค่าง ชะนี แรด กระซิง ช้าง และบรรดานกและปลาขนาดใหญ่ แต่เป็นสัตว์ตัวเล็ก ๆ จำพวก แมลงปอ ผีเสื้อ มด นก ฯลฯ ดังภาพ

สรรพชีพ

นกกระจิบจิบจำชายคาบ้าน	จิ้งจกคลานข้างฝาหน้าแจ่มใส
กางเขนน้อยลงเล่นน้ำอยู่รำไร	มดคันไฟเดินทัพ-อยู่ตามทาง
แมลงปอโบยปีกหกลึกผีเสื้อ	แมวลายเสือแอบกอดญาค้อนตาขวาง
หมาสีดุน่หลับตาหารองคาง	แมลงวันผ่นค้างมากกลางลาน ¹⁰

โลกสวยสุขสันต์

ปลาหมอตอดมูบ	ผุดผลับผุดโผล่
พ่นน้ำคำโต	ลิ่วผอยลอยฟ่อง
แขยงขยั่น	พรายผ่นฟูฟ่อง
เอิบอิมลิ้มลอง	ประสาปลางก
เทโพเทพา	ซ่อนหน้าคาปรก
หญ้าเลื้อยรกรก	พบบลาคะเพียน
โลกสวยสุขสันต์	คืนวันผ่นเปลี่ยน
ตะวันวนเวียน	เดี๋ยววันเดี๋ยววัน ¹¹

9. พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย. 2514. ขุนช้างขุนแผน. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: บรรณาคาร: 379.

10. ชมจันทร์ 2533: 94.

11. พิซซา 2530: 61.

แนวคิดธรรมชาตินิยมทำให้เรามองสรรพชีวิตในธรรมชาติอย่างชื่นชม ให้คุณค่าแก่สัตว์ชนิดต่าง ๆ บนโลกในลักษณะที่ทัดเทียมกันหมด ธรรมชาติคือโลก สัตว์ต่าง ๆ เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ของโลก และมีค่าทัดเทียมกับมนุษย์ ไม่ได้อยู่ในสภาพที่ต่ำกว่าหรือเป็นสิ่งที่มนุษย์จะถือตัวว่ามีอำนาจเหนือกว่า ต้องการสื่อแนวคิดว่าความรักความเมตตาที่ทุกชีวิตมีให้กันจะทำให้โลกสงบสุข ภาพของ “สรรพชีวิตมีชีวิตร่วมกันเป็นธรรมชาติ มนุษย์ก็ไม่อาจเหนือกว่านั้น” จึงเป็นภาพที่ควรต้องแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดและต้องเป็นภาพที่น่าประทับใจที่สุด การบรรยายแบบเพิ่มคุณค่าให้สัตว์อาจเป็นวิธีหนึ่งที่ได้ผล สัตว์จึงเป็นสัตว์ตัวเล็กตัวน้อยที่แสดงกิริยาอาการอย่างน่ารัก เช่น นกกระจุบส่งเสียงร้องจับจำ กางเขนน้อยเล่นน้ำ แมลงปอโฉบปีกหลีกผีเสื้อ หรือจิ้งจกกำลังคลานด้วยสีหน้าแจ่มใส แม้แต่การให้รายละเอียดขยายตัวสัตว์ เช่น แมวลายเสือ หรือหมาสีตุ่น ก็สะท้อนบุคลิกของสัตว์ที่มีหัวใจรักธรรมชาติ มีวัตถุประสงค์ที่จะให้ภาพความสวยงามและคุณค่าอันบริสุทธิ์ของธรรมชาติเด่นชัดมากยิ่งขึ้นผ่านการให้รายละเอียดทั้งกิริยาอาการและลักษณะของตัวสัตว์นั่นเอง ลักษณะธรรมชาตินิยมเห็นได้ชัดเด่นอีกในบทบรรยายปลาใน “โลกสวยสุขสันต์” ดูเผิน ๆ แล้ว ชนิดของปลากับการบรรยายปลาติดต่อกันไปทำให้นึกถึงบทนิราศมาก แต่สิ่งที่ต่างคือชื่อปลาไม่ใช่ชื่อที่ทำให้กวีใช้บรรยายความรักความคิดถึงที่มีต่อนางอีกต่อไป แต่เป็นการบรรยายสภาพชีวิตของปลาตามธรรมชาติเพื่อให้เห็นภาพการดำรงอยู่ของสัตว์ในธรรมชาติอย่างมีความสุข กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียวกับสภาพแวดล้อมมากที่สุด ภาพปลาตะเพียนจึงไม่ใช่ “เพียนทองงามดั่งทอง ไม่เหมือนน้องห่มดาดพราย” แต่กลายเป็นภาพ “หญ้าเลื่อยรกรก พบปลาตะเพียน” ไปแทน

อะไรที่เรียกว่าสัตว์ชั้นต่ำ

ภาพคางคกในนางของอุษเชนีเป็นภาพของสัตว์ที่ต่างไปจากภาพที่กล่าวมาทั้งหมด เมื่อพิจารณาความหมายและวัตถุประสงค์ที่กวีนำเสนอภาพของสัตว์ประเภทนี้แล้ว นี่อาจเป็นภาพของสัตว์ชั้นต่ำยุคแรก ๆ ที่เริ่มปรากฏตัวในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย อุษเชนีให้ภาพของคางคกอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ “กัซัดสน

จนยับยั้งลักษณะ" ทำให้คางคกปรารถนาจะใช้ชีวิตในสภาพแวดล้อมที่ดีกว่า มีอิสระกว่า แต่เมื่อมันใช้ความอดสาเหป็นขึ้นมาพ้นจากหนองน้ำ และรู้สึกพึงพอใจในความเป็นอยู่ใหม่ของตนเองจนเปล่งเสียงร้องออกมา มันกลับถูกคนทำร้ายจนตายโดยที่ก่อนตายเจ้าคางคกร่ำร้องรำพันว่า

เพราะเกิดมาเป็นอย่างชาติคางคก
หรือจึงต้องสูญเสียทั้งอินทรีย์
พระท่านสร้างคางคกไว้รักโลก

สกลปรกตำได้ไว้ศักดิ์ศรี
เป็นพลียุติธรรมกระหน่ำเอา?
อับเฉาโชคชั่วชนผิดคนเขา¹²

หากเทียบกับภาพคางคกขี้อ้อนของชมจันทร์ในกวีนิพนธ์บท "สรรพพิพ" ว่า "คางคกร่อนลงอ่างร้างเปียกฉ่ำ" เนื้อหาของกวีนิพนธ์ "คางคก" ไม่ใช่เนื้อหาที่ใช้คางคกประกอบฉากเพื่อแสดงโลกของธรรมชาติอันบริสุทธิ์แน่นอน คางคกของอุษเชนีกำลังตัดพ้อต่อความมอยุติธรรมที่เกิดขึ้นกับชะตาชีวิตของมันซึ่งเกิดจากน้ำมือของมนุษย์ ผู้ที่ถือว่าตนเองอยู่ในสภาพที่เหนือกว่าสัตว์จนคิดว่าสามารถตัดสินใจชีวิตของสัตว์ได้ จุดมุ่งหมายของกวีนิพนธ์บทนี้ย่อมเป็นการวิจารณ์การกระทำของมนุษย์โดยแท้ อาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาในการวิจารณ์มนุษย์ดังที่กล่าวมาเด่นชัดขึ้นเพราะอุษเชนีตั้งใจเลือกใช้คางคกเป็นสัตว์ที่ถูกกระทำ จากประเภทของคางคกที่เป็นสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำเมื่อเทียบกับมนุษย์ซึ่งเป็นสัตว์ซึ่งมีวิวัฒนาการสูงกว่า จากเรื่องราวที่คางคกถูกมนุษย์ทำร้ายจนตาย เมื่อผสมไปกับการบรรยายลักษณะของคางคกว่าเป็นสัตว์ "สกลปรก ตำ ไว้ศักดิ์ศรี รักโลก อับเฉา โชคชั่ว" คางคกในงานของอุษเชนีจึงให้ภาพของสัตว์ชั้นต่ำที่เริ่มมีความหมายนัยประหวัดว่าเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีกำเนิดต่ำต้อย ดำรงอยู่อย่างไร้ศักดิ์ศรีและไม่มีคุณค่าใด ๆ เลยเมื่อเทียบเคียงกับมนุษย์

ผู้ให้กำเนิดภาพสัตว์ชั้นต่ำที่เด่นชัดที่สุดในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยคือ อังคาร กัลยาณพงศ์ เพียงผลงานชิ้นแรกที่ทำให้ชื่อของอังคาร กัลยาณพงศ์เป็นที่สนใจในประชาคมวรรณกรรมอย่างกว้างขวางคือ วัฏทะเล ภาพของสัตว์หลายชนิดที่ปรากฏตัวในกวีนิพนธ์บทนี้ก็ปรากฏภาพเป็นสัตว์ชั้นต่ำอันเนื่องมา

12. อุษเชนี. 2523. *ขอบฟ้าขลิบทอง*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ดวงกมล: 59.

จากการให้ความหมายของตัวอักษรทั้งสี่นี้ ขอให้พิจารณาจากกวีนิพนธ์ตัวอย่างที่คัดมานี้

วักทะเลเฒ่าใสจาน	รับประทานกับข้าวขาว
เอื้อมเก็บบางดวงดาว	มาคลุกเคล้าชาวเกลือกิน
ดูบุหอยเรียงระบำ	เต้นรำท่าเพลงวังเวงสิ้น
กึ่งก่ากึ่งกือบิน	ไปกินตะวันและจันทร์
คางคกขึ้นวอทอง	ลอยล่องท่องเที่ยวสวรรค์
อึ่งอ่างไปด้วยกัน	เหวดานันหนึ่เข้ากะลา
ไล่เดือนเที่ยวเกี้ยวสาว	ชาวอัปสรนอนชั้นฟ้า
ทุกจุลินทรีย์อมีบ้า	เชิดหน้าได้ดิบได้ดี
เทพไท่เมื่อน่ายวิมาน	ทะยานลงดินมากินชี
ชมอาจมว่ามี	รสวิเศษสุดที่กล่าวคำ ¹³

ตัวอย่างที่คัดมากล่าวถึงสัตว์ ๗ ชนิดคือ ปู หอย กึ่งก่า กึ่งกือ คางคก อึ่งอ่าง ไล่เดือน จุลินทรีย์และอมีบ้าซึ่งเป็นสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กถูกรวมอยู่ในกลุ่มนี้ด้วยโดยพิจารณาจากความหมายที่ปรากฏในกวีนิพนธ์ นอกจากนี้ อังคารยังกล่าวถึงเทพและอัปสรด้วย สิ่งมีชีวิตที่กล่าวมายกเว้นเทพและอัปสรล้วนแล้วแต่มีภาพของสัตว์ชั้นต่ำ โดยพิจารณาได้ ๒ ประการคือ ประการแรก อังคารเลือกใช้ภาพพจน์แบบปฏิกาคพจน์ โดยเอาสิ่งที่เป็นคู่ตรงข้ามกันมาวางไว้เคียงกันเพื่อวัตถุประสงค์ในการเน้นความให้มน้ำหนักเข้มข้นขึ้น เทพและนางฟ้าคือผู้มีรูปร่างงดงาม อยู่ในสภาพอันสูงส่ง เป็นผู้สมบูรณ์แบบมีไว้มาก สิ่งที่จะนำมาเปรียบเทียบกับเมื่อเป็นสัตว์ที่ต่ำต้อยทั้งสภาพกำเนิด ลักษณะรูปร่างภายนอกและการดำรงชีวิตในถิ่นที่อยู่ ล้วนแต่สร้างความขัดแย้งให้เห็นความแตกต่างอย่างจงใจ ประการต่อมา อังคารใช้กลวิธีปฏิกาคพจน์บรรยายพฤติกรรมที่กลับกันระหว่างเทพและนางฟ้ากับบรรดาสัตว์ชั้นต่ำ กึ่งก่า กึ่งกือ ไล่เดือน ปู หอย ล้วนมีฤทธิ์ทะยานขึ้นไปบนสวรรค์อันเป็นถิ่นที่อยู่ของเหล่าเทพ การขึ้นไปเป็นไป

13. อังคาร กัลยาณพงศ์. 2533. *กวีนิพนธ์*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ศยาม: 113.

อย่างคลุมเครือ ฤทธิ์อำนาจของเหล่าเทพกลับเสื่อมถอยและพ่ายแพ้จึงต้องหนีกระจัดกระจายไป รวมทั้งพฤติกรรมของบรรดาเทพเองก็มากขึ้นชอบเสพยาจน ทั้งนี้ ก็เพื่อบรรยายให้เห็นว่าโลกกำลังอยู่ในกลียุค ระเบียบจักรวาลที่เคยดำเนินไป อย่างเป็นปกติจึงตกอยู่ในภาวะอุปทาน เมื่อเติมภาพของสัตว์ในงานชิ้นอื่น ๆ ของ อังคาร ก็ยิ่งเห็นความสอดคล้องในการเสนอแนวคิดดังกล่าวได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ไอ้คนนี้ป่าช้า	กระสัน
หนอนร้านทะเก็นจันทร์	แหงั่ว ¹⁴
ไอ้หนอนบ่อนฟากฟ้า	เป็นป่าช้าของเทพเจ้า
จะมอดม้วยทุกดวงดาว	เหินบนหนอนจักรวาล ¹⁵
ฤๅแผ่นดินสิ้นกวี	จึงมีปีศาจจิ้งจอกจรัย
กบเขียดน้อยรอยหยาย	หลังน้ำลายไปบ้านน้ำซัง ¹⁶

หนอนในงานของอังคารไม่ใช่หนอนตัวอ้วนที่โตตามกิ่งไม้ แต่เป็นหนอนที่เกิดจากซากศพในป่าช้า ส่วนกบและเขียดก็มีถิ่นที่อยู่อันต่ำต้อยคืออยู่ในรอยเท้าของควาย ลักษณะทางกายภาพของพวกมันที่ต่ำอยู่แล้วถูกเน้นย้ำให้ต่ำต้อยลงไปอีกด้วยกำเนิดและความเป็นอยู่ของมัน ความต่ำต้อยของพวกมันเป็นสิ่งที่อังคารหยิบมาใช้แสดงภาวะกลียุค เพราะสิ่งที่ต่ำที่สุดสามารถไปกระทำย่ำสิ่งที่อยู่สูงที่สุดหรือแม้แต่ทำตัวเทียมเสมอสิ่งที่อยู่สูงกว่าได้ นอกจากนี้ ในงานของอังการยังมีภาพสัตว์อีกชุดหนึ่งที่ปรากฏอยู่มาก คือภาพของ แร้ง กา หมา เช่น

14. เรื่องเดียวกัน: 90

15. เรื่องเดียวกัน: 111

16. เรื่องเดียวกัน: 131.

อยู่ยามหาสถาน
เร้ากหาหมามากมาย

นรกานต์มาผลาญไหม้สมัย
หลายกินซ้ำซ้ำวิญญาน¹⁷

เววชัยวัฒนาม
มากมายหมู่หมาก

งดงามดั่งสวรรค์ชั้นฟ้า
เร้าแกล้งกลุ่มมารุมกิน¹⁸

เร้ากหาหมารุมกิน
ใจเมืองย่อยยับอับประมาณ

ถิ่นพระร่วงเจ้าสะเทือนสะท้าน
อวสานสูญตระกูลไทย¹⁹

เมื่อพิจารณาความหมายที่ปรากฏแล้ว เร้ากหาหมาก็เป็นตัวแทนของ ความชั่วร้ายและความเสื่อมที่มีฤทธิ์ทำลายสิ่งสูงกว่าซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของความดี ความงาม ความรุ่งเรือง จะเห็นว่า กวีได้สรรหากลวิธีในการเสนอสารอย่างเข้มข้นเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์บางประการ ภาพของสัตว์เลื้อยคลาน สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์น้ำขนาดเล็กจึงกลายเป็นสัตว์ชั้นต่ำที่น่ารังเกียจและมีนัยของความชั่วร้ายไปในกวีนิพนธ์ไทย

ลักษณะที่น่าสนใจในงานของอังคารอีกประการหนึ่งคือ อังคารใช้สิ่งมีชีวิตขนาดเล็กเช่น จุลินทรีย์ อมมีบ้า ฟอสซิล ไวรัส ซึ่งเป็นสัตว์ชั้นต่ำในทางชีววิทยามาสร้างความหมายใหม่คือเติมภาพความต่ำต้อยทางสถานภาพทางสังคม และมีนัยประหวัดถึงความชั่วร้ายและความโง่เขลาตามไปด้วย “ทุกจุลินทรีย์อมมีบ้า เช็ดหน้าได้ดิบได้ดี” จุลินทรีย์ อมมีบ้า มีภาพของสิ่งซึ่งไม่คู่ควรกับฐานะที่มีอยู่ในเวลานี้ คุณสมบัติอันไม่คู่ควรทำให้ผู้อ่านนึกถึงสถานภาพในทางลบ ดังเห็นความต่ำต้อย ความโง่เขลา และความชั่วร้าย อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ภาพนี้ขยายรวมไปยังบรรดาเชื้อโรค เช่น มะเร็ง วรรณโรค กาฬโรค มะเลเรีย กลากเกลื้อน และพยาธิ²⁰ ยิ่งทำให้ภาพของสัตว์ชั้นต่ำในลักษณะนี้มาหลอมรวมกับ

17. เรื่องเดียวกัน: 58.

18. เรื่องเดียวกัน: 65.

19. เรื่องเดียวกัน: 72.

20. อ่านรายละเอียดได้ในกวีนิพนธ์เรื่อง “เสียงของวิญญาน” หน้า 132 “ฤกษ์ดีเลี้ยงชีพรุ่ง” หน้า 157 และ “ชมรมพยาธิ” หน้า 192-197 ใน *กวีนิพนธ์ของอังคาร กัลยาณพงศ์*.

ความหมายของความเป็นเชื้อโรคร้ายที่ทำให้ภาวะของสิ่งที่มีมันไปเกาะกินนั้นเสื่อมทรุดจนถึงกาลหายนะ

ภาพของสัตว์ในงานของอุซเซนีและในงานของอังการ กัลยาณพงศ์ จึงเป็นภาพที่มอบความเป็นสัตว์ชั้นต่ำให้เกิดขึ้นในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย ส่วนมากสัตว์เหล่านี้เป็นสัตว์ที่มีขนาดเล็ก แต่สิ่งที่ทำให้สัตว์เหล่านี้กลายเป็นสัตว์ชั้นต่ำอยู่ที่ความหมายเชิงเปรียบเทียบมากกว่า คือผู้อ่านจะคิดถึงความหมายนัยประหวัดเมื่อเอ่ยถึงสัตว์ชนิดนั้น เช่น สถานภาพอันต่ำต้อยทั้งชาติกำเนิดและความ เป็นอยู่เมื่อเทียบกับมนุษย์ หรือเป็นตัวแทนของความชั่วร้ายซึ่งมีนัย ๒ ประการคือ เป็นตัวแทนของความโง่เขลาไร้ปัญญา และเป็นตัวแทนของความชั่วร้ายที่มีชัยชนะเหนือความดี ภาพของสัตว์ชั้นต่ำในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยมักหนีไม่พ้นภาพใดภาพหนึ่งในสองภาพนี้ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของกวีว่าจะใช้ภาพใดในการเสนอสารใด

กวีใช้สัตว์ชั้นต่ำทำอะไร

การพิจารณาความหมายของสัตว์ชั้นต่ำในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยดังกล่าวมา สัตว์มักปรากฏตัวคู่กับสิ่งที่มีสถานภาพสูงกว่าสัตว์เสมอ ไม่ว่าจะเป็นสัตว์กับมนุษย์ หรือสัตว์กับเทวดา นางฟ้า หรือเทพเจ้า น่าสนใจว่ากวีใช้สัตว์เหล่านี้ทำอะไร

โดยภาพรวมแล้วพบว่ากวีใช้สัตว์เหล่านี้ในการวิพากษ์พฤติกรรมของมนุษย์ การนำภาพสัตว์มาใช้ในเรื่องแต่งเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวพบในต่างประเทศเช่นกัน เช่นเรื่องแต่งประเภท fable ดังเรื่องที่เราคุ้นกันดี ได้แก่ นิทานอีสป และอีกประเภทหนึ่งคือ animal story ในเรื่องแต่งทั้งสองประเภทจะใช้สัตว์เป็นตัวละครเอกในการดำเนินเรื่องทั้งหมด หรือหากมีการใช้ตัวละครทั้งสัตว์และมนุษย์ ตัวละครสัตว์จะเป็นตัวละครหลักที่ผู้แต่งใช้เสนอสาระสำคัญของเรื่อง ท่วงทำนองที่สำคัญคือตัวละครสัตว์จะมีพฤติกรรมต่าง ๆ ที่ทำให้ผู้อ่านเทียบเคียงกับพฤติกรรมของมนุษย์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะสั่งสอนหรือเพื่อวิจารณ์ การวิจารณ์มีลักษณะ ๒ ประการคือ ลักษณะประการแรกเป็นการสร้างภาพเปรียบ

เทียบพฤติกรรมของสัตว์ให้เทียบได้กับพฤติกรรมของมนุษย์โดยตรง ในเรื่องประเภทนี้ สัตว์จะเป็นตัวแทนของมนุษย์ลักษณะต่าง ๆ เช่นในเรื่อง Animal Farm ซึ่งจำลองสังคมมนุษย์โดยมีสัตว์เป็นตัวละคร หมู Napoleon และหมู Squealer คือผู้ปกครองที่เต็มไปด้วยเล่ห์เหลี่ยม หลอกหลวงสัตว์อื่น ๆ เพื่อให้ตนมีอำนาจเหนือสัตว์ชนิดอื่นที่ตกเป็นเหยื่อของมัน ม้า Clover คือม้าตัวเมียที่มีความเป็นแม่ผู้ปกป้องสูง ม้า Boxer คือตัวแทนของคณงานผู้ซื่อสัตย์ จงรักภักดีต่อนาย โง่ และถูกหลอกใช้จนตาย ภาพของสัตว์ชนิดใดจะเทียบเคียงได้กับภาพของมนุษย์ประเภทใดขึ้นอยู่กับลักษณะนิสัยและบทบาทที่ผู้แต่งมอบให้เป็นสำคัญ ส่วนการวิจารณ์อีกลักษณะหนึ่งคือการวิจารณ์ผ่านมุมมองของสัตว์ เรื่องประเภทนี้ สัตว์จะเป็นผู้สังเกตพฤติกรรมของมนุษย์และจะแสดงความคิดเห็นต่อพฤติกรรมนั้นออกมาให้สัตว์ด้วยกันรับรู้โดยมุมมองของสัตว์นั้นมีลักษณะเชิงเสียดสี เช่น ใน Johnson's Idler, 22 แม่แรงแรงกำลังสอนลูกของมันว่าในโลกนี้มนุษย์ถูกกำหนดมาให้เป็นอาหารของเหล่าแรงแรง เมื่อลูกของมันถามว่ามนุษย์จะถูกแรงแรงได้อย่างไรในเมื่อมนุษย์มีร่างกายที่ใหญ่กว่าและแข็งแรงกว่ามาก แม่แรงแรงให้คำตอบว่า แรงแรงไม่ได้เป็นผู้ฆ่ามนุษย์แต่เมื่อมนุษย์สองกลุ่มมาเจอกันก็จะชนฆ่ากันเอง และเมื่อชนพวกนั้นก็จะมีอาหารโดยไม่ต้องออกแรง²¹

สิ่งที่ยังคงคล้ายคลึงกันเมื่อมาพิจารณาการนำเสนอภาพของสัตว์ในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยคือมุมมองในเชิงเสียดสี แต่ความแตกต่างคือกวีนิพนธ์ไม่ต้องเสนอสารผ่านเรื่องเล่าเหมือนเช่นนิทาน ฉะนั้น จึงไม่เน้นที่การเทียบเคียงเรื่องราวหรือการกระทำของสัตว์กับการกระทำของมนุษย์โดยตรง กวีนิพนธ์นำเสนอสารในรูปของแนวคิด จุดเด่นจึงอยู่ที่มุมมอง ส่วนพฤติกรรมของสัตว์ที่ผูกอยู่กับการกระทำซึ่งหายไปถูกทดแทนด้วยความหมายนัยประหวัดดังที่กล่าวมาแล้วในช่วงต้น ผวนไปกับเหตุการณ์ปัจจุสมัยขณะที่กวีนิพนธ์นั้นนำเสนอ ทั้งนี้ ก็เพื่อวิจารณ์พฤติกรรมของมนุษย์ตามเหตุการณ์บ้านเมืองในขณะนั้นนั่นเอง

21. ดูรายละเอียดของทั้งสองเรื่องได้ใน Leyburn, Ellen Douglass. Animal stories. 1962. In *Modern satire*. Pp. 213-221. New York: Harcourt Brace Jovanovich, Inc.

สัตว์คือมนุษย์

แม้การใช้ภาพสัตว์ชั้นต่ำในการวิจารณ์มนุษย์จะพบมากในลักษณะที่ ๒ คือการให้สัตว์เป็นผู้สังเกตพฤติกรรมของมนุษย์และถ่ายทอดออกมาด้วยมุมมองเชิงเสียดสี แต่ก็มีการนำเสนอในลักษณะที่ ๑ บ้าง คือเปรียบเทียบระหว่างภาพของสัตว์เข้ากับภาพของมนุษย์โดยตรง เท่าที่พบการใช้ภาพของสัตว์ลักษณะนี้ในกวีนิพนธ์ ตัวสัตว์ยังไม่มีคามหมายนัยประหวัดถึงสัตว์ชั้นต่ำอย่างชัดเจนนัก สิ่งที่น่าสังเกตคือการกล่าวถึงพฤติกรรมของสัตว์ชนิดต่าง ๆ แล้วให้ผู้อ่านประหวัดไปถึงพฤติกรรมของมนุษย์มากกว่า ดังเช่นกวีนิพนธ์บทต่อไปนี้

เรื่องของเต่า ๒ ตัว

เพื่อนเอ๋ย, นานเท่าไรแล้วละนี้	สองร้อยปีคงจะได้แล้วละมั้ง
อยู่สุขสบายหรือลำพัง	ก็สุขมั่งทุกข้มั่งอยู่ตัวเดียว
รำคาญแต่ไอ้เต่าข้างข้างบ้าน	อยู่มานานเปล่าเปล่าจนเฒ่าเขี้ยว
ไม่รู้ลัดกลีเลสหลงลงให้เร็ว	วันวันเที่ยวคุ้ยไม้ไผ่คักดา
ว่าถือตัวกำเนิดจากเต่าพรม	ชาตินี้ไม่ตกจมอนาถา
ได้ปกครองปวงเต่าทั้งพารา	วาสนาเนถึงกระนั้นเทียว
ไอ้โฮ, คุ้ยขาดเลยนะนี้	ฮือ, วานนี้ผ่านไประแล้วยังเสียว
ขนาดป่วยนอนร้องกระดองเขี้ยว	ยังหน่วงเหนี่ยวตัวไว้ไม่ให้ตาย
ว่าสิ้นตนปวงเต่าจะลำบาก	จะได้ยากสูญสามัคคีสลาย
วิวาทกับล่าสัตว์วันวาย	สุดท้ายจะแวงกัดกันเอง
ฉะนั้นจึงต้องอยู่คู่ชาติเต่า	ไม่ให้ศึกภายนอกเขามาข่มเหง
ภายในเห็นตนอยู่ก็ยำเกรง	สรุป, แก้วแก่เก่งกว่าใครใคร
อ้อฮือ, แล้วจะรอดหรือเปล่านี้	ไม่รู้ชี้เห็นหมอเต่าเอาใจใส่
ว่าถ้าตายลงจริงจริงก็สนใจ	จะขัดกระดองตั้งไว้เป็นอนุสาวรีย์ ²²

กวีบรรยายเนื้อหาโดยให้เต่าสองตัวคุยกันถึงเต่าข้างบ้านซึ่งมีพฤติกรรม

22. อารักษ์ คคะนาท, 2528. *สยามสังโยค*. กรุงเทพฯ: มติชน: 27.

น่าเบื่อเพราะความคุ้ยไม่ไ้อวดและอาการหลงตนเอง ภาพดังกล่าวคือการวิจารณ์มนุษย์ในทำนอง "show up humanity by revealing human traits in nonhuman characters"²³ เมื่ออ่านกวีนิพนธ์ที่จับผู้อ่านคงไม่คิดว่าสิ่งที่พูดถึงคือสังคมเท่า แต่คงนึกไปถึงสังคมมนุษย์มากกว่า และเท่าตัวที่เป็นหัวข้อสนทนาของเท่าทั้งสองตัวคือภาพสะท้อนของมนุษย์ที่ชัดเจนที่สุด ด้วยเหตุที่พฤติกรรมต่าง ๆ เช่น การคุ้ยไ้อวดถึงชาติกำเนิดว่ามาจากเท่าพรหม การคุ้ยถึงความรุ่งเรืองสมัยที่ตนมีอำนาจได้ปกครองบรรดาเท่า การสำคัญตนผิดคิดว่าหากขาดตนสังคมเท่าจะวุ่นวายระส่ำระสาย ทั้ง ๆ ที่ตอนนั้น สภาพของตัวมันคือมันป่วยกำลังจะตาย เหล่านี้คงทำให้ผู้อ่านประหลาดไปถึงพฤติกรรมมนุษย์ (ซึ่งน่าจะเป็นบุคคลระดับผู้นำประเทศในช่วงปี พ.ศ. นั้น) ได้อย่างไม่ยาก บทสนทนาของเท่า ๒ ตัว มีน้ำเสียงเสียดสีอย่างไม่อำพราง สะท้อนความต้องการของกวีในการวิจารณ์บุคคลผู้มีพฤติกรรมและความคิดเยี่ยงเท่าตัวนั้นว่าเป็นสิ่งที่น่าขบขัน การบรรยายสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงของเท่าตัวนี้ในตอนสุดท้ายคือสิ่งที่กวีต้องการเสนอ(ในเชิงสอน)ว่าไม่ควรยึดถือมัวเมาในชาติกำเนิดหรือในอำนาจที่ตนเคยมีเพราะไม่มีสิ่งใดจีรังยั่งยืน อย่างน้อยที่สุด สังหารที่ร่วงโรยของตนเองก็เป็นเครื่องหมายบอกให้รู้ว่าไม่มีสิ่งใดเที่ยงแท้และควรรู้จักสวาง

สังคมนักการเมืองดูเหมือนจะเป็นเป้าของการเทียบเคียงภาพของสัตว์กับภาพของมนุษย์มากที่สุด ในกวีนิพนธ์ ๒ บทคือ "ดำครวญ" และ "สวนสัตว์" ล้วนกล่าววิจารณ์นักการเมืองโดยการเปรียบเทียบให้เป็นสัตว์ที่หิวกระหายและกินไม่เลือก กวีใช้ท่วงทำนองต่างกันไป ในบท "ดำครวญ" มีเสียดายเป็นผู้ตั้งคำถามกับพฤติกรรมของมนุษย์ ความว่า

จับดำทำไมครบพี
โถ, แก้วผามาแต่ไหนแต่ไร
โตงเตงโตงไหวได้ท้อง
ไม่เคยวัดว้ายกระตุ้ว
ไม่เคยทำเมียใครมาซี

หรือเพราะดำไม่มีเสือใส่
ไม่เคยต้องทำให้ใครดู
แถมมองก็เห็นว่าเป็นผู้
วาดจรีว่าหนูเหนียวเกยนะ
ลามถึงแม้อย่างไม่มีพรอกจะ

23. Leyburn 1962: 216.

ด่ากัชาติเลือดำมีธรรมะ	รู้ละรู้วางรู้วัน
ใช้เกิดมาแก่เพราะกินข้าว	เฉาเพราะอยู่นานอย่างทีเห็น
โบราณขานไว้หลายประเด็น	เป็นคนเปล่าเปล่าไม่เข้าการ
คำอยู่มักกะสันตามประสา	กินผักกินหญ้าขายคาบ้าน
หิวก็หาหมาม้าตามสันดาน	ไม่เคยรังควานสัตว์มนุษย์ ²⁴

เลือดำแถลงต่อมนุษย์ที่จับมันไปขังด้วยน้ำเสียงโอดครวญ เพราะมันไม่รู้ว่ามันผิดตรงไหน ถ้อยแถลงของดำในช่วงนี้คือการวิจารณ์มนุษย์ทางอ้อม เพราะการทบทวนการกระทำของตัวมันเองแล้วพบว่ามันไม่เคยทำสิ่งที่ผิดธรรมชาติของมัน เช่นไม่เป็นเกย์ ไม่เคยผิดลูกผิดเมียใคร ไม่เคยบริภักษเมไคร มีธรรมะ รู้จักละวาง ลำเมื่อหิวและต้องหาอาหารมาประทังชีพเท่านั้น ล้วนแต่ชวนให้ผู้อ่านคิดไปว่าใครกันแน่ที่มีพฤติกรรมตรงข้ามกับดำและสมควรถูกจับมากกว่า กวีขยายความคิดในบทต่อมาอย่างชัดเจนว่า ผู้ที่สมควรถูกจับคือ

ทำไมไม่จับเลือดำ	กระหิงเรดทั้งหลายร้ายที่สุด
กินป่ากินคอนกรีตกระเดือกทรุด	อุตุลุดทั้งอินทรีทั้งหมี่ช้าง
จับเข้าเขาดินขังดูเป็นเยี่ยง	เลี้ยงไว้ศึกษาว่าอย่าเอาอย่าง
สัตว์ใหญ่ควรใหญ่อยู่ในตระกูล	ปล่อยกร่างไปนานชาวบ้านเดือดร้อน ²⁵

เลือดำ สัตว์ กระหิง เรด คือสัตว์ที่มีเล่ห์เหลี่ยมแพรวพราว และอินทรี หมี่ช้าง คือสัตว์ใหญ่ที่มีอำนาจมาก สัตว์เหล่านี้ควรถูกจับเพราะพวกมันลวนแล้วแต่ “ร้ายที่สุด กินป่า กินคอนกรีต กระเดือกทรุด” โทษสมบัติของสัตว์ที่กล่าวมา เช่น ละโมบ ใช้เล่ห์เหลี่ยมและอำนาจที่มีประพฤติกรรมชอบโกงกินบ้านโกงกินเมือง (กินทั้งป่า ทั้งคอนกรีต) คือโทษสมบัติที่ทำให้ผู้อ่านนึกถึงนักการเมืองและข้าราชการอย่างไม่ต้องสงสัย เพราะใครจะมีอำนาจเกี่ยวข้องกับสาธารณะสมบัติได้ หากไม่ใช่บุคคล ๒ กลุ่มนี้ การวิจารณ์พฤติกรรมอันเลวร้ายของนักการเมือง

24. อารักษ์ 2528: 57.

25. เรื่องเดียวกัน: 59.

โดยเปรียบเทียบกับภาพของสัตว์ยังเด่นชัดในบท “สวนสัตว์” กวีเปรียบเทียบไว้ชัดเจนว่า

สวนสัตว์คือสภารองใหญ่	สารพัดสัตว์ไซร้ในโรงนั้น
สวมบทนานาสารพัน	ฝีมือนั้นขึ้นตึกตุงทอง
มีลูกสิงห์ตาแหกขอบแครงเขียว	ลูกเล่นลตเลี้ยวลงรูร่อง
จุมูกบานเบ่งชูหูตาพอง	เก่งแต่ร้องฮึมฮำน้าลายฟุ้ง
มีอินทรีคลี่ปีกปุเปื่อย	เหน้อยกับซ่อมรังแยกแตกจนยุ่ง
มีลิงค่างบ้างชะนีนอนตีพุง	เจียวจ้าวกันอีรุงตุงนัง
เดี่ยวขยับจะซบกลับไม่ไล่	ประเดี๋ยวใส่กันตูมตามเจียนตาตั้ง
พวกถือหางต่างคึกนึกว่าพัง	ที่ไหนได้หักหลังหลอกคนดู
มานอกโรงโก่งคอกันโอ้อ้ออ่าก	ออกปากปาวกันเห็นไปเป็นคู่
กล้วยอ้อยตัวละมือถือเสื่อปู	กินกันเป็นหมู่ไม่เลือกพรรค
ชะช้า, สวนไหนไม่ตีเท่า	สวนนี้มีแต่เต่าเป็นกระดัก
คลานอยู่ยั่วเยี้ยเปลี่ยฮาร์ทนัก	พวกเลือกลิงหลิงจับหลักจึงหลอกเพลิน ²⁶

สัตว์แต่ละชนิดมีภาพลักษณ์อันโดดเด่นเฉพาะตัวเทียบได้กับความเลวร้ายของนักการเมืองที่มีอยู่นานาประเภทนั่นเอง มีทั้งนักการเมืองที่ดีแต่พูดและชอบหลอกลวงประชาชน “มีลูกสิงห์ตาแหกขอบแครงเขียว ลูกเล่นลตเลี้ยวลงรูร่อง จุมูกบานเบ่งชูหูตาพอง เก่งแต่ร้องฮึมฮำน้าลายฟุ้ง” มีหัวหน้าพรรคการเมืองที่ต้องคอยดึงคนในพรรคไว้ไม่ให้พรรคแตก “มีอินทรีคลี่ปีกปุเปื่อย เหน้อยกับซ่อมรังแยกแตกจนยุ่ง” มีนักการเมืองที่หลอกลวงประชาชน แสร้งทำเป็นศัตรูกันในสภาเพราะอยู่ต่างพรรคกัน แต่จริง ๆ กลับมีพฤติกรรมในการโกงเหมือนกัน แบ่งกันโกงแบ่งกันกิน “มานอกโรงโก่งคอกันโอ้อ้ออ่าก ออกปากปาวกันเห็นไปเป็นคู่ กล้วยอ้อยตัวละมือถือเสื่อปู กินกันเป็นหมู่ไม่เลือกพรรค” จะเห็นว่าวีรนิพนธ์บทนี้ ไม่มีสัตว์ตัวใดมาตั้งคำถามกับพฤติกรรมของมนุษย์เช่นบท “ตำราบุญ” เพราะในที่นี้ มนุษย์ก็คือสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่กวีบรรยายพฤติกรรม

26. เรื่องเดียวกัน: 86.

กรรมอันน่ารังเกียจทั้งหลาย แต่ไม่ว่าจะเป็นภาพใด วัตถุประสงค์หลักของกวีก็คือการวิจารณ์พฤติกรรมของมนุษย์ และมนุษย์ที่กวีวิจารณ์มากที่สุดก็คือนักการเมือง

สัตว์วิจารณ์มนุษย์

ในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย การวิจารณ์มนุษย์จะพบมากในลักษณะการวิจารณ์โดยผ่านมุมมองของสัตว์ สัตว์จะเป็นผู้สังเกตพฤติกรรมของมนุษย์และจะแสดงความคิดเห็นต่อพฤติกรรมนั้นออกมาให้สัตว์ด้วยกันรับรู้โดยมุมมองของสัตว์นั้นมีลักษณะเชิงเสียดสี ภาพของสัตว์ชั้นต่ำถูกนำมาใช้อย่างเต็มที่เพื่อเน้นย้ำให้ผู้อ่านเห็นว่า เมื่อเปรียบเทียบกับสัตว์ที่มนุษย์ถูกเหยียดหยามว่าต่ำต้อยนั้น มนุษย์มีพฤติกรรมที่เลวร้ายยิ่งกว่าสัตว์เสียอีก อาจสรุปประเด็นที่กวีใช้ภาพสัตว์ชั้นต่ำวิจารณ์มนุษย์ได้ ๓ ประเด็น คือ

๑. สังคมมนุษย์ถึงจุดเสื่อมเพราะการกระทำของมนุษย์เอง ภาพลักษณะนี้ กวีจะบรรยายสภาพความเสื่อมของสังคมว่ามีผลมาจากพฤติกรรมของมนุษย์ ภาพหนึ่งที่ปรากฏคือเหล่าสัตว์ชั้นต่ำกำลังคืบคลานเข้าครองเมืองอย่างเรงร่า ดังที่ปรากฏในกวีนิพนธ์เรื่อง “ไวรัสปาร์ตี้”

ไวรัสปาร์ตี้

ลอยเรือในสายน้ำดำและเหม็น	เข้าจรดเย็นขยะฟองล่องน้ำไหล
ท่อน้ำทิ้งหลายพันท่อต่อลงไป	ทิ้งหันใจไทยแท้แหลม...เร็วดี
ทัพเชื้อโรคโคตรดีกระดีกระด้า	ร้องเฮฮาจุ้ยกรูอยู่ยิ่งมี
ว้าว! เจ้าพระยาชื่นใจกระไรมี	เปรมปรีดีเชื้อโรคร้ายแห่งไทยแลนด์
เฮฮามาเถอะมาเร็งเล่น	เย็นเย็นน้ำเน่าสนุกแสน
อยู่เมืองไทยไม่เคยขาดแคลน	มีขยะทั่วแดนมีน้ำเน่าทั่วคลอง
เพลงร่ำวงเบคทีเรียเชียร์สนั่น	เจ้าไวรัสตัวสำคัญนั้นช่วยร้อง
เชื้ออหิวาห์กรุ้มกริ่มนึ่งยี้มมอง	อมิบาติกลอง...บิตติตพิน
วันนี้ไวรัสจัดปาร์ตี้	เหล่าเชื้อโรคร่วมยินดีกันทั่วถิ่น

ดีใจได้มีที่หากิน	ขอบคุณคนที่ไม่สิ้นเมตตา
ขอบคุณที่ทิ้งขยะลงแม่น้ำ	ขอบคุณที่ทำให้สกปรกกันทั่วหน้า
ทราบที่คนยังมั่งง่ายไม่สร้างชา	เชื้อโรคก็เฮฮาจริงใจ
ลอยเรือในสายน้ำดำและเนา	เย็นจนเข้าจรดฟองล่องน้ำไหล
เสียงเชื้อโรคก็ร้องล่ำฟองใจ	“เราเกือบยึดเมืองไทยได้แล้วเอ๋ย” ²⁷

การเติบโตของเหล่าเชื้อโรคเป็นสิ่งที่สวนทางกับความเจริญของโลก ยิ่งเชื้อโรคครึ้นแครงมากเท่าใดยิ่งแสดงให้เห็นภาวะเสื่อมถอยของโลกมากเท่านั้น การให้เชื้อโรคสำนึกในบุญคุณของมนุษย์ที่มีเมตตาต่อพวกตน คือการใช้มุมมองเชิงเสียดสีวิจารณ์พฤติกรรมของมนุษย์ในการทำลายสิ่งแวดล้อมได้อย่างน่าสนใจ เพราะมนุษย์มั่งง่าย ไร้จิตสำนึกในการดูแลโลก โลกจึงถูกทำลายลงทุกวันจนมีภาวะที่ไม่เอื้อต่อการดำรงชีพของมนุษย์ แต่เอื้อต่อการดำรงชีพของเชื้อโรคมมากกว่า และในที่สุดเชื้อโรคก็จะครองเมือง ภาพดังกล่าวใกล้เคียงกับกวีนิพนธ์บท “วัททะเล” ของอังคาร กัลยาณพงศ์ในแง่ที่บรรยายสภาพสังคมว่าถึงจุดเสื่อมจนถึงภาวะกลียุค แต่ในงานของอังคารไม่ได้ให้คำตอบว่าเหตุใดโลกจึงอยู่ในภาวะกลียุคเช่นนั้น ในกวีนิพนธ์เรื่อง “ไวรัสปรสิต” คำตอบว่าเหตุใดเหล่าสัตว์ชั้นต่ำจึงจวนเจียนจะยึดเมืองได้โดยง่ายเป็นคำตอบที่ชัดเจน คือเกิดจากพฤติกรรมมนุษย์นั่นเอง

๒. มนุษย์สำคัญตนว่าสูงกว่าสัตว์ และกระทำความเยี่ยงสัตว์ตามอำเภอใจ ภาพลักษณะนี้ กวีจะบรรยายให้เห็นว่าสัตว์ถูกมนุษย์ทำร้ายอย่างไม่มีทางสู้ อาจเป็นการทำร้ายเพื่อผลประโยชน์ของตัวมนุษย์ หรือในบางครั้งก็หาสาเหตุไม่พบ ว่าทำไมสัตว์จึงถูกมนุษย์ทำร้าย ดังตัวอย่างของฝูงปลาหู ในกวีนิพนธ์ “ความในใจของฝูงเรา” และคางคกในกวีนิพนธ์ “คางคก” ดังภาพ

27. วันวิ รุ่งแสง. 2535. เขียนโลก. กรุงเทพฯ: ไวลาย: 70-71.

ความในใจของฝูงเรา

พวกเราถูกจับมาวางขาย	เป็นศพปลาทายเหวี่ยงชีวิตชาว
รอกการซังกิโลเป็นคราวคราว	เพื่อไปอยู่จานข้าวอยู่หม้อแกง
เพื่อถูกทอดในกระทะนอตาเหลือก	อย่างหดยายทางเลือกทุกหนแห่ง
ให้เขากินทั้งข้างอย่างร้างแล้ง	ชีวิตแพงไม่แพงใครไม่รู้
รู้เพียงว่าตัวหนึ่งไม่กี่บาท	ซื้อขายง่ายขายขาดเห็นเห็นอยู่
เพราะพวกเรามีแค่ปลาหู	ต่ำชั้นกว่าปลาตู้สี่เหลี่ยมแดง
ถูกขอดเกล็ดไม่เคยเล็ดน้ำตาว่า	ยากกว่าหาประกันว่าใครแกล้ง
ปลงสิ้นทั้งเรือนร่างทั้งเรียวแรง	เกิดชาติหนึ่งสุดแสวงหาเสรี ²⁸

ในบทนี้ เสียงพูดของสัตว์เป็นเพียงเสียงวิญญานของปลาหูที่ตายแล้ว แทนบทบาทของกวีนิพนธ์ให้ภาพที่ปลาหูถูกกระทำโดยฝีมือมนุษย์ เหตุผลคือชีวิตของปลาหูมีค่าเพียงเป็นอาหารของมนุษย์เท่านั้น ความน่าสนใจคือภาพที่วิญญานของปลาหูถ่ายทอดให้เห็นว่าพวกตนถูกทำให้เป็นศพนอนตาย สภาพศพชีวิตชาว ถูกทอดในกระทะจนตาเหลือก ถูกขอดเกล็ด ถูกกินจนเหลือแต่ก้างเหมือนดังต้องการจะเน้นย้ำให้เห็นว่าปลาหูถูกกระทำโดยฝีมือมนุษย์อย่างทารุณ เสียงแสดงความรู้สึกในเชิงคับแค้นของวิญญานปลาหูว่า “เพราะพวกเรามีแค่ปลาหู ต่ำชั้นกว่าปลาตู้สี่เหลี่ยมแดง” ให้ภาพของปลาหูตามความหมายนัยประหวัดว่าปลาหูเป็นสัตว์ที่ต่ำต้อยกว่าเมื่อเทียบกับมนุษย์ ราคาของความต่ำต้อยกว่าจึงเป็นความตายเพื่อให้มนุษย์ที่เป็นสัตว์ชั้นสูงกว่าได้อิ่มหนำสำราญจากชีวิตของพวกเขา

บางครั้ง สัตว์ก็หาสาเหตุไม่พบว่าทำไมตนจึงถูกมนุษย์ทำร้าย ดังเช่นคางคกในงานของอุซเซนี มันเพียงแต่ไฝหาสภาพความเป็นอยู่ที่ดีกว่า และดิ้นรนด้วยตัวของมันเองจนสามารถพาชีวิตไปถึงจุดมุ่งหมายได้ ดังภาพ

28. กานติ ฌ ศรัทธา. 2532. *ขวัญใจเจ้า*. กรุงเทพฯ: ดันอ้อ: 90-91.

“จึงตั้งใจไต่ปั้งขึ้นถึงขอบ	แลไปรอบโลกส้างกว้างไพศาล
ร้องอ้อบอ้อขอบจิตคิดกิจการ	หายใจบานออกไปรงละโล่งเลย
รีบตะเบ็งแปลงเสียงสำเนียงสวรรค์	ชมตะวันแควดวนบนกลีบเหมย
ชมวิหคณกหนูอยู่เหมือนเคย	มิได้เยหน้าแลชะแถมอง” ²⁹

แต่เมื่อมันพ้นจากขอบบึงและแปลงเสียงยินดีกับตนเอง สิ่งที่มีมันได้รับคือ มันถูกไม้พลองกระหน่ำตีจนตาย ความตายโดยไม่รู้สาเหตุของมันแสดงความรู้สึกระของผู้นำได้ดี มนุษย์ฆ่าได้โดยไม่ต้องมีเหตุใดใดมารองรับ ต่างกับสัตว์ที่ฆ่าเพื่อหาอาหารหรือฆ่าเพื่อป้องกันตัว ภาพนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่ามนุษย์ถือว่าตนเองเป็นใหญ่เหนือบรรดาสรรพสัตว์จนสามารถตัดสินชีวิตของผู้อื่นด้วยความตาย และอาจเป็นความตายที่แสดงความเหนือกว่าของผู้ฆ่าเท่านั้น การตั้งคำถามของคางคกหลังจากถูกกระหน่ำตีด้วยไม้พลองจนใกล้ตายว่า “เพราะเกิดมาเป็นอย่างชาติคางคก สกปรกต่ำได้ไร้ศักดิ์ศรี หรือจึงต้องสูญเสียทั้งอินทรี เป็นพลีอยุธยาธรรมกระหน่ำเอา?” ล้วนแล้วแต่เป็นการตั้งคำถามเชิงเสียตีสื่อต่อการกระทำของมนุษย์ที่ถือตัวว่าดีกว่า สูงส่งกว่าว่าเป็นสิ่งที่สมควรแล้วหรือระหว่างมนุษย์และสัตว์ชั้นต่ำ ใครมีความน่ารังเกียจและรกลึกมากกว่ากัน

๓. มนุษย์กระทำสิ่งที่ไร้สาระและเลวร้ายยิ่งกว่าสัตว์ เสียงพูดของสัตว์ในประเด็นนี้หนักหน่วง รุนแรงกว่าสองประเด็นแรก เพราะสัตว์วิจารณ์การกระทำของมนุษย์อย่างเปิดเผย มนุษย์มีภาพเป็นผู้เข้าไปวนวายกับวิถีธรรมชาติของสัตว์ เช่นการหาคุ้ให้มัน ดังภาพ

ถิก ลูกวานาลัย

ไอ้เอ-แม่ยอดสร้อย	อุ้งอุ้งน้อยของพี่
หัวโกรนเป็นง่ามงามดี	ตาโป้เหมือนมณีนวลพวย
ปากปุดป้องปลิ้นเป็นกระเปาะ	เหมาะเจาะกับจุมูกเหลือหลาย
เจ้ายิ้มให้ใจพี่จะวายตาย	เห็นทีสะเทือนอายแล้วอยากชิด

29. อุชเชนี 2523: 59.

ท่วงทำกิริยาสมหญิง
รักเจ้าเทียบเท่าชีวิต

ปราดเปรียวอย่างลิงกายสิทธิ์
ไกล่กรงพี่สักนิดเถาะชนล่อ

อุรังคิริ ณ อินโด

เอ็นดูน้องเถาะพี่ถึก
พลัดบ้านเมืองมาก็แย่พอ
เขาคลุ่มถูงชนชนมาให้
ขอเพียงเมตตาปราณี
ไซ้เห็นหญิงวิ่งไล่ไม่เลือกหน้า
จะเสียวงศ์พงศ์ลิงอารยัน
ไม่ไล่ใจในวนาภิ
ไม่ได้ชอบเอากันด้วยแรงกาย
ตริตูเกิดถึกของน้อง
ไซ้ตั้งหน้าอนผสมไปวันวัน

เห็นพี่เทียมอีกแล้วใจฝ่อ
อย่าให้น้องระย้อยยิ่งกว่านี้
ถึงอย่างไรก็ไม่พินมื่อพี่
พาที่ทำความเข้าใจกัน
เหมือนหมามากคู่ดูถูกระสัน
เสียชั้นเสียเชิงวานรชาย
คิดเรียกหาแต่โลกีย์ถวาย
ผิดสัตว์ทั้งหลายที่สูงพันธ์
มีสมองก็ควรคิดสร้างสรรค์
เหลือกลั่นนักก็เล่นพ้อสือสิ³⁰

หากตัดบทกวีช่วง อุรังคิริ ณ อินโด ให้เหลือเพียงสองบทแรก บทสนทนาของลิงสองตัวก็เป็นการเกี่ยวพาราสักนระหว่างลิงหนุ่มกับลิงสาวที่ดูน่ารักโดยมีมนุษย์ทำหน้าที่เป็นพ้อสือให้ การออกตัวของลิงสาวไม่ห่างไกลจากบทเข้าพระเข้านางในวรรณคดีไทยจารีตนัก แต่เมื่ออ่านคำพูดในสามบทหลังจะเห็นว่าวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของลิงสาวคือการขอความเห็นใจจากลิงหนุ่มไม่ให้แสดงท่าทาง “กระหายหิว” ในตัวเธอมากจนเกินไป พฤติกรรมของลิงทั้งคู่คงทำให้ผู้อ่านอดไม่ได้ที่จะนึกเทียบเคียงภาพทั้งสองตัวกับภาพของมนุษย์ โดยเฉพาะธรรมชาติของการแสดงออกในการสืบเผ่าพันธุ์ แม้คำพูดของลิงสาวในสามบทหลังจะดูเป็นการปรามและเตือนสติลิงหนุ่ม แต่ผู้อ่านย่อมรู้ได้ทันทีว่าโดยนัยเปรียบเทียบกับแล้วนี้เป็นคำวิจารณ์ต่อพฤติกรรมของมนุษย์ที่ค่อนข้างดุตัน ผู้ที่ถูกวิจารณ์เรื่องความเจ้าชู้ไม่เลือกหน้า หมกมุ่นมัวเมาในกามตัณหาจนเพิกเฉยต่อภารกิจที่ควรกระทำและไม่สนใจว่าจะเป็นภาระที่ชอบธรรมหรือไม่ ไม่น่าจะเป็นคำบริภาษเปรียบเปรยถึงเฉพาะลิงหนุ่มเท่านั้น นอกจากนี้ คำตอบ

30. อารักษ์ 2528: 30.

ของอุรังคิริในวรรณคดีสุดท้ายที่ว่าหากสิงหนมเกิดอาการทนต์ไม่ไหว “เหลือกลิ้นนักก็เล่นพอสื่อสิ” เป็นการวิจารณ์การกระทำของมนุษย์ในหลายด้าน มนุษย์อาจคิดว่า เป็นความดีที่ตนหาญมาให้กับสิง แต่หากคิดไปว่าเหตุที่สิงไม่อาจดำเนินการไปตามวิถีธรรมชาติของมันได้เพราะมนุษย์เป็นผู้พรากมันออกจากวิถีธรรมชาติซึ่งเป็นการกระทำที่ไร้สาระตั้งแต่ต้น ก็น่าจะเข้าใจได้ว่าสิ่งที่มนุษย์ทำไม่ใช่บุญคุณ แต่เป็นความวุ่นวายไม่เข้าเรื่องมากกว่า ก็คงเห็นความไร้สาระในกิจกรรมนี้มากจนขอยืมปากของอุรังคิริว่า มนุษย์น่าจะเป็นผู้แก้ปัญหาส่วนตัวให้ตัวเองแทนที่จะไปไกลถึงต่างประเทศเพื่อนำตัวอุรังคิริมา

เสียงวิจารณ์มนุษย์อย่างตรงไปตรงมาและรุนแรงที่สุดอยู่ในบท “พูดจาประสาเหี้ย” บทนี้ ภาพของสัตว์ที่แปลงเสียงวิจารณ์มนุษย์เป็นสัตว์ชั้นต่ำโดยสมบูรณ์ และเนื้อหาที่สัตว์ชั้นต่ำกล่าววิจารณ์ก็รุนแรงถึงขนาดบริภาษความเลวร้ายของมนุษย์ ดังภาพ

เรียกภูเหี้ยถ้าไม่เหี้ยแล้วใครเหี้ย
เหี้ยก็เหี้ยใครก็รู้อยู่ที่ใจ
ก็ต่างตัวต่างล้วนแต่เป็นสัตว์
เดี๋ยวเปรียบหมูเปรียบหมาเรียกปะปน
ว่าภูเหี้ยถึงไม่เหี้ยก็ต้องเหี้ย
แต่เหี้ยภูไม่เคยกัดเคยกินกัน
อยู่ไม่อยู่จับกูระบายสี
มึงจ้อราชูรจ้อรัฐแผ่นดิน
ถ้าภูเหี้ยเหี้ยแต่ภูอยู่ส่วนเหี้ย
มึงเป็นคนอยู่ส่วนคนยากอะไร

ตัวกูเสียภูไม่ดีที่ตรงไหน
ตั้งชื่อให้ตั้งชั่วไว้วิสัยคน
มึงต่างหากเที่ยวกัดเขาบีบ้น
ปากสกปรกสัปดนคนทั้งนั้น
ทั้งโคตรทั้งลูกเมียเหี้ยเต็มชั้น
ไม่แบ่งเชื้อแบ่งชั้นปันกันกิน
บัดป้ายความอัปรีมาให้สิ้น
กิตติชั่วดินพวกมึงไป
เคยได้เสียกับมึงแต่เมื่อไหร่
หาเรื่องตีกูทำไมวะไอ้เหี้ย³¹

เนื้อหาอันรุนแรงของบทวิจารณ์เริ่มตั้งแต่การเรียกตัวเองของสัตว์ที่ไม่หลีกเลียงไปใช้คำสุภาพคำอื่น แต่ตั้งใจเรียกตัวเองว่า “เหี้ย” แทน การใช้สรรพนามแทนตัวเองว่ากู และเรียกบุคคลที่กำลังพูดด้วยว่า มึง รวมทั้งท่วง

31. เรื่องเดียวกัน: 34.

ทำนองของการพูดล้วนแต่เป็นการบริภาษทั้งสิ้น น้ำเสียงของ “เหี้ย” เป็นไปอย่างเคียดแค้นต่อสิ่งที่พวกมันถูกกระทำโดยมนุษย์ มนุษย์เป็นผู้เรียกมันว่า “เหี้ย” และทำให้ชื่อของพวกมันหมายถึงคนชั่ว คนเลว โดยที่แท้จริงแล้วพวกมันอยู่ตามประสาของมัน ไม่ได้มายุ่งวุ่นวายหรือทำความเดือดร้อนให้กับมนุษย์เลย มนุษย์เองเสียอีกที่เรียกมันเช่นนั้นและดึงมันเข้าไปเกี่ยวข้องกับด้วย โดยใช้ชื่อพวกมันประณามมนุษย์ด้วยกันเองว่าเป็นผู้มีพฤติกรรมเลวร้าย ตามธรรมชาติของ “เหี้ย” มนุษย์มีพฤติกรรมที่เลวร้ายยิ่งกว่าเพราะสามารถให้ร้ายหรือทำลายมนุษย์ซึ่งเป็นเผ่าพันธุ์เดียวกับตนได้ ตั้งแต่ “กัดกัน” “ตู่ถูกเหยียดหยามผู้อื่น” “พูดจาให้ร้ายผู้อื่น” “แบ่งชนชั้น” “กีดกันเชื้อชาติ” “ฉ้อโกง” ฯลฯ ซึ่ง “เหี้ย” ไม่เคยทำร้ายเผ่าพันธุ์เดียวกับมันเยี่ยงมนุษย์เลย มุมมองของ “เหี้ย” ที่สะท้อนออกมาตั้งแต่การตั้งประเด็นเรื่องการเรียกชื่อและการเทียบเคียงให้เห็นว่าพฤติกรรมหลายประการที่พวกมันไม่เคยทำแต่มนุษย์กลับเป็นผู้กระทำจึงเป็นเนื้อหาหลักที่กวีวิจารณ์มนุษย์ ผู้ที่กวีเห็นว่าอาจเหมาะกับภาพความเลวร้ายต่าง ๆ มากกว่า “เหี้ย” ซึ่งเป็นสัตว์เสียอีก

ผลงานของสัตว์ชั้นต่ำ

ความพยายามของกวีในการสรรหาลักษณะนำเสนอสาร ทำให้การปรากฏกายและเปล่งเสียงพูดของสัตว์ชั้นต่ำเกิดขึ้นในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัย ภาพที่สัตว์กระทำและเสียงพูดที่เปล่งออกมาเห็นได้ชัดว่าไม่ใช่สิ่งที่ต้องการโน้มน้าวใจให้ผู้อ่านประทับใจในความดีงามของมนุษย์ คำถามมีอยู่ว่าสัตว์เหล่านี้จะให้ความมุ่งหมายของกวีในการสื่อสารกับผู้อ่านสัมฤทธิ์ผลตามความพยายามหรือทำได้แต่เพียงสร้างความตื่นเต้นแปลกใหม่เพียงชั่วคราวเท่านั้น

หากจะลองตอบคำถามประเด็นดังกล่าวคงต้องกลับมาพิจารณาถึงความมุ่งหมายในการนำเสนอสารของกวี สิ่งที่ต้องการเสนอคือวิจารณ์พฤติกรรมของมนุษย์โดยใช้สัตว์เป็นภาพเปรียบเทียบ ห่วงที่สำคัญในการเสนอสารแทบทุกบทคือการเสียดสี ดังนั้น กวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยที่มีภาพสัตว์ชั้นต่ำปรากฏกายและอาจได้เปล่งเสียงพูดบ้างก็คือกวีนิพนธ์เชิงเสียดสีโดยใช้สัตว์เป็นภาพ

พจน์เชิงเปรียบเทียบที่สำคัญ ที่ต้องกล่าวเช่นนี้เพราะต้องการชี้ให้เห็นว่ากวีได้สร้างนักเลียดสีขึ้นมา ซึ่งบางครั้งผู้อ่านก็จะเห็นตัว บทบาท และเสียงพูดของนักเลียดสีผู้นี้อย่างชัดเจน เช่นสัตว์ชั้นต่ำทั้งหลาย (เหี้ย เตา วิทยุฉาบปลาทู คางคก ฯลฯ) แต่ในบางครั้งผู้อ่านอาจมองไม่เห็นตัวนักเลียดสีผู้นี้ เพียงแต่ได้ยินเป็นเสียงบนหน้ากระดาษลอย ๆ กล่าวพากย์บทบาทของสัตว์ชั้นต่ำตัวอื่น ๆ (เช่นในงานของอังคาร กัลยาณพงศ์ เกือบทั้งหมด) แต่ไม่ว่านักเลียดสีจะอยู่ในรูปแบบใดก็สะท้อนสิ่งที่กวีเป็นอยู่ประการหนึ่งคือนักเลียดสีผู้นี้ กวีต้องการจะเห็นสังคมดำเนินไปในทิศทางที่ดี แต่แทนที่จะเสนอภาพความดีงามแบบอุดมคติ เขากลับจงใจเสนอภาพตรงกันข้าม อาจเป็นเพราะเขาเชื่อมั่นว่า ภาพความอูจาด ความเลวร้าย ความสกปรกโสโครกที่เขาเลือกนำเสนอจะเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้ผู้อ่านมองเห็นความเลวที่มีอยู่จริงในสังคมได้ชัดเจนกว่า และเป็นแรงผลักดันให้ผู้อ่านกลับมาสร้างสังคมให้เป็นสังคมอุดมคติได้ใหม่ดังที่เขาตั้งความปรารถนาไว้ได้เร็วกว่าด้วย

ความเชื่อมั่นเช่นนี้จึงทำให้สัตว์ชั้นต่ำเรียงรายกันออกมาปรากฏตัวในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยในฐานะนักเลียดสี เพราะกลวิธีการใช้ความเปรียบดังกล่าว (สัตว์คือคน หรือสัตว์วิจารณ์คน) ตอบสนองวัตถุประสงค์ของกวีได้ดี ไม่มีสิ่งใดจะรุนแรงไปกว่าการให้สัตว์ชั้นต่ำออกมาวิจารณ์มนุษย์ หรือให้ภาพพฤติกรรมของสัตว์เทียบเคียงได้กับพฤติกรรมของมนุษย์ ยิ่งสัตว์ชั้นต่ำมีความเลวร้ายมากเท่าใด เสียงวิจารณ์หรือภาพเปรียบเทียบยิ่งเน้นย้ำให้ผู้อ่านตระหนักในความเลวร้ายของมนุษย์ที่มีมากกว่าได้อย่างหนักแน่นขึ้นเท่านั้น

นอกจากนี้ การใช้ภาพเปรียบเทียบระหว่างมนุษย์กับสัตว์ชั้นต่ำยังมีเสน่ห์ในแง่ที่กวีไม่ใช่ผู้สอนผู้อ่าน (ซึ่งอยู่ในฐานะมนุษย์ที่อาจถูกวิจารณ์ไปด้วย) โดยตรง แต่กวีใช้วิธีเปรียบเทียบโดยสร้างภาพและเสียงของสัตว์ขึ้นมา แล้วผู้อ่านก็ใช้จินตนาการของตนในการเทียบเคียงเอาเองระหว่างภาพของสัตว์กับภาพของมนุษย์ ในกรณีนี้ ความพึงพอใจที่ตนเป็นผู้หาข้อสรุปได้ด้วยตนเองคงทำให้ผู้อ่านสนุกในการติดต่อภาพ และในขณะเดียวกันก็ได้รับสารที่กวีต้องการจะนำเสนอไปด้วย สิ่งที่กวีต้องระวังให้ดีก็คือ การวาดภาพให้ไม่ชัดเจนจนผู้อ่านรู้สึกว่าเขาตลก แต่ก็ไม่ควรว่ามั่วจนผู้อ่านนึกเทียบเคียงไม่ได้ว่ากวีต้องการจะให้

เปรียบเทียบระหว่างภาพใดกับภาพใด หากกวีควบคุมจังหวะในการเปรียบเทียบ
ได้ดี กวีก็จะสามารถคุมสิ่งที่น่าสนใจได้ตามที่ต้องการ

การพิจารณาจากตัวอย่างเท่าที่คัดมาคงพอมองเห็นว่า สัตว์ชั้นต่ำได้ทำ
หน้าที่ของมันในฐานะนักเสียดสีในกวีนิพนธ์หลาย ๆ บทได้อย่างหนักหน่วงและ
คมคาย ในแง่ของกลวิธีการนำเสนอ น่ายินดีที่บทบาทของมันเพิ่มความน่าสนใจ
ให้กับบรรยากาศของกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยได้ดีทีเดียว แต่คงไม่น่ายินดีนักหาก
จะเห็นภาพสัตว์ชั้นต่ำในกวีนิพนธ์ไทยร่วมสมัยในฐานะที่เป็นคู่สนทนากับมนุษย์
ตลอดกาล เพราะเมื่อใดที่สัตว์ออกมาพูดให้มนุษย์ได้ยิน มนุษย์คงหนีไม่พ้น
ต้องตกเป็นจำเลยของมันอีก ซึ่งก็หมายความว่ามนุษย์ก็ยังคงมีพฤติกรรมไม่
ต่างไปจากเดิม

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กานติ ณ ศรีทธา. 2532. *ขวัญใจเจ้า*. กรุงเทพฯ: ดันอ้อ.
พุทธเลิศหล้านภาลัย, พระบาทสมเด็จพระ. 2514. *ขุนช้างขุนแผน*. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: บรรณาคาร.
จิระนันท์ พิตรปรีชา. 2532. *ใบไม้ที่หายไป*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: ลายไทย.
ชมจันทร์. 2533. *มีเหมือนแม่นอันใดเลย*. กรุงเทพฯ: เติมทอง.
โชคชัย บัณเฑียร. 2537. *ลมอ่อนตะวันออก*. กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก.
ธรรมธิเบศ, เจ้าฟ้า. 2513. *เจ้าฟ้าธรรมธิเบศ พระประวัติและพระนิพนธ์ร้อยกรอง*. พิมพ์ครั้งที่ 4.
กรุงเทพฯ: ศิลปาบรรณาคาร.
พิชชา ถาวรรัตน์. 2530. *สู่ฟ้าละอองฝัน*. กรุงเทพฯ: กระดัง.
สิริตพรพล. 2515. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภา.
วันวิ รุ่งแสง. 2535. *เขียนโลก*. กรุงเทพฯ: ไร่ยา.
ศักดิ์ศรี แยมันดดา. 2534. *วรรณวิทยา*. ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหา-
วิทยาลัย จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในวาระการเกษียณอายุราชการ พ.ศ. 2534.
อังคาร กัลยาณพงศ์. 2533. *กวีนิพนธ์*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ศยาม.
อารักษ์ คคะนาท. 2528. *สยามสังโยค*. กรุงเทพฯ: มติชน.
อุษะณี. 2523. *ขอบฟ้าชลธิทอ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.

ภาษาอังกฤษ

- Leyburn, Ellen Douglass. 1962. *Animal stories*. In *Modern satire*. New York: Harcourt
Brace Jovanovich, Inc.